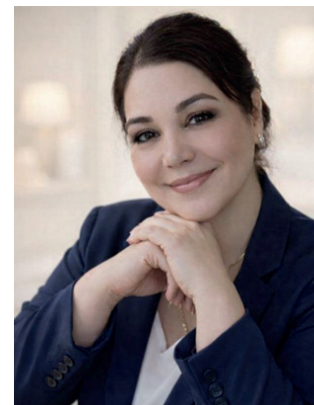

Matluba ISOKOVA,

O'zDSMI "San'atshunoslik va madaniyatshunoslik"
kafedrasi dotsenti,
San'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

AKTYORLIK SAN'ATIDA XARAKTER YARATISH MASALASI

(O'ZBEKISTONDA XIZMAT KO'RSATGAN ARTIST MEHRIDDIN RAHMATOV IJODI MISOLIDA)

Annotatsiya. Maqolada ustozlari ko'nikmalarini ijodiga singdirgan, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Mehriddin Rahmatov ijodiy faoliyati haqida so'z boradi. Aktyorning turli janrlardagi asarlarda xarakterli rollari hamda sahnaviy talqin masalalari e'tiborga olinadi.

Kalit so'zlar: teatr, dramaturg, rejissyor, repertuar, aktyor, janr, spektakl.

Аннотация. С этого времени начинается творческая деятельность заслуженного артиста Узбекистана Мехриддина Рахматова. Для актера характерны роли в произведениях разных жанров.

Ключевые слова: театр, драматург, режиссер, репертуар, актер, жанр, спектакль.

Abstract. The article discusses the creative activity of Mehriddin Rahmatov, an honored artist of Uzbekistan, who has absorbed the skills of his teachers into his work. The actor's characteristic roles in works of various genres and issues of stage interpretation are taken into account.

Keywords: theater, playwright, director, repertoire, actor, genre, performance.

O'zbek teatri shuhratini yuqori maralarga ko'tarishda o'zbek sahnasining ko'plab fidoiy zahmatkashlari o'zlarining boy tajribalari va ulug' ustozlarining bebaho an'analari ta'yaniga tayangan holda ijod qilish kelmoqda. Sahna ta'limotlarini o'zida mujassamlashtirgan O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Mehriddin Rahmatov ham ustozlar an'anasini davom ettirib kelayotgan ijodkorlardan hisoblanadi.

Mehriddin Rahmatov ijodiy faoliyati davomida Mo'min Mirzo, Husayn Boyqaro, Madalixon, Adham, boylarning zulmiga qarshi kurashgan Rustam, g'arb dramaturgiyasida Goratsio, Ferdinand, Spitamen, Jomard rohib kabi turli millatlarga xos obrazlarni yaratib, o'zbek teatr san'ati rivojiga munosib hissa qo'shdi. Aktyor har bir ishonib topshirilgan rolga romantik kayfiyat, kuchli ichki temperamentni berishga, tashqi qiyofadagi o'tkirlikka, his-tuyg'uni yorqin bo'yoqlar bilan boyitadi.

1977-yili Navoiy viloyatining Qiziltepa tumanida tavallud topgan. Boshqa bolalar kabi qahramonimizning ham bolaligi adabiyotga qiziqishi orqali shakllanib borgan. Ayniqsa, turli tadbirlarni tashkil qilish, ssenariy yozish, sahna ko'rinishlari tayyorlash uning uchun qiziq va maroqli bo'lib, barcha fanlarni a'lo baholarga o'qigan. Taniqli insonlarga qiziqish barchada kuzatiladigan hol, ammo rus aktyori, ssenarist, dublyaj aktyori va pedagog haqidagi fikrlar e'tibori albatta. "Kutubxonada Sergey Fyodorovich Bondarchukning "Mo'jiza istab" kitobi qo'limga tushib qoldi. Bu kitob menga san'at, teatr, kino va aktyorlik mahoratini to'lat'kis anglab tushunchaga ega bo'lishimga yo'l ochgan. Shundan so'ng, kino va teatrga ixlosim kuchaygan" [1] – deydi, Mehriddin Rahmatov.

1994-yili Mannon Uyg'ur nomidagi Teatr va rassomchilik institutining "Teatr va kino aktyorligi" bo'limiga hujjatlarini topshirib, ijodiy im-

tihonlardan a'lo bahoga topshirib talabalikka qabul qilinadi. Nihoyat, 1999-yili institutda ustoz Ulug'bek Zufarovdan aktyorlik sirlarini o'rganib o'qishni bitirgan Mehridin Rahmatovga omad kulib O'zbek Milliy akademik drama teatriga aktyor sifatida ishga qabul qilinadi. Teatr dargohida ustoz san'atkorlardan Erkin Komilov va Jamshid Zokirovlarning hissalarini katta bo'lgani aktyorni aynan shu maskanda o'z o'rnini topishiga ko'mak bergan.

Aktyorning teatr sahnasida ilk roli "Alisher Navoiy" tarixiy dramasida Mo'min Mirzoni ijro etgani, unda yuqoridagi ustozlarining ishonchini oqlaydi. Qahramonini ijro etishida tajribali ustozlari ya'ni partnyorlari qarshisida o'zida noqulaylik sezdirmay rejissyor vazifasini sidqidildan bajaradi. Uning Mo'min Mirzosi vazminroq va fikri teran, mulohazali, bosiq, qalb amri bilan yashash tarzini gavdalanishi orqali ta'sirli chiqqan. Yana shuni aytish joizki, ushbu asardagi Mo'min Mirzo roli Mehridin Rahmatov uchun katta yo'l boshidagi birinchi dovon edi go'yo. Chunki, kelajak shu birinchi dovondan qanday oshib o'tishiga ham bog'liqdek edi. Teatr ijodiy jamoasi aktyorga ishonch bildirgach, birin-ketin turli qiyofadagi rollarni ijro etishiga, shu bilan birga rejissyorlar e'tiboriga tushgani bilan ahamiyatlidir.

Jahon dramaturgiyasi Mehridin Rahmatov ijodida muhim ahamiyat kasb etadi. 2006-yili Turg'un Azizov rejissyorligida Fridrix Shillerning "Makr va muhabbat" asari sahnalashtiriladi. Bu borada aktyorning tashqi ko'rinishi qolaversa, yuzidagi ifoda va rejissyorning to'g'ri tanlovi muvaffaqiyat keltirdi. Turg'un Azizov Ferdinand rolini ikki aktyor Mehridin Rahmatov hamda Rixsitilla Abdullayevlarga topshiradi. Ferdinand bosh qahramonlardan biri bo'lganligi bois, rejissyor va butun ijodiy jamoa oldida aktyordagi ma'suliyat ortadi.

Asar voqealari XVIII asrning 70–80-yillarini qamrab olgan. Asarning ijtimoiy mohiyatini bilish uchun o'sha davrning ijtimoiy ahvoli, urf-odatlarini, insonlar yurish-turishlari, qarashlarini o'rganib chiqish muhim edi. Feodalning xalqqa nisbatan jabr-u zulmi juda yorqin bo'yoqlarda ko'rsatiladi. Mamlakatda beboshlik, qabohat xalqning boshiga bitgan kulfat bo'lib, amal uchun tuban va pastkashlik, mug'ombirlik, bo'lmag'ur hisob-kitoblar, hatto jinoyat odatiy tusga kirgani qahramonlar xarakteri va voqealar rivojida namoyon bo'ladi.

Aktyor qahramoni xarakterini ochib berishida davrga oid man'balarni o'qib, izlanib tarixni o'rganadi. Ferdinand katta amaldor ekani, boy mulkdor oilasida dunyoga kelgani uni qahri qattiq zulmkor, qabohatli ota oilasida katta bo'lgan bo'lsada, u o'sha davrda Germaniyada mavjud adolatsizlikka qarshi, erkin ruhiyatda, ma'rifatparvarlik ruhiyatida tarbiya topganlar toifasidan. Otasi bilan to'qnashuv sahnalarida aktyor ichki tug'yonlari bilan xarakterli darajada ijro etadi.

Mehridin Rahmatov "*Ferdinand rolim boshqa ijro qilgan rollarim ichida o'zimga eng yoqqani, ma'qul bo'lgan*"¹ – deydi. Aktyorning tabiati romantik rollardan ko'ra ko'proq jangari, xalq qahramonlari rollarini ijro etishi bilan ham ajralib turadi.

Dramaturg Haytmat Rasulning "Muqaddas Taxtizar" tarixiy dramasi- bobolarimizning vatan ozodligi yo'lidagi tengsiz jasorati endigina istiqbolga erishgan mamlakatimiz xalqi, ayniqsa, yoshlari uchun erkinlik, mustaqillik o'z-o'zidan bo'lmasligi, uning uchun kurashish, fidoyilik ko'rsatish lozimligi aks ettiriladigan sahna asarini rejissyorlar Arsen Ismoilov va Mahmud Rashidovlarsahnashtiradi. Mehridin Rahmatov Spitamen obrazini murakkab ruhiy holatlarini, uning jasorati bilan hamohang muhabbati, nafrati, g'alaba va tushkunlik holatlarini, quvonch va ko'z yoshlarini, dardini ko'rsatishga bor kuchi bilan berilib ijro etadi. "*Qahramonimning ruhiy kechinmalari, ikkilanishlari, qonlarida jo'sh urgan g'ayrat-shijoat, intilish menga begona emas*"² – deydi aktyor M. Rahmatov.

Mehridin Rahmatov yuqoridagi obrazlarni talqin etish jarayonida aktyor o'z bilim va tajribasini ijodiy izlanishning yangi, o'zigagina xos bo'lgan darajasiga ko'tardi. Bu tajriba, o'z navbatida, Spitamen obrazini chuqurroq ochish imkonini yaratdi. Ana shu imkonni yaratishga teatr jamoasi ham, aktyor ham alohida ahamiyat beradi.

Spitamen obrazi bilan oldinma-keyin "Donishmand Notan" spektaklida Rohib, "Alisher Navoiy" (2008) spektaklida Husayn Boyqaro rolini ijro etishga to'g'ri keldi. Pyesa matnidan tashqari tarixiy manbalar, xususan, temuriylar sulolasi, Husayn Boyqaroning taxtga o'tirish tarixi, davr ruhi, o'sha zamonning ijtimoiy ahvoli, kundalik hayot, odat va munosabatlar, rasm-rusum va aqidalarni mumkin qadar o'rganish va o'zlashtirishga ham harakat qiladi. Mehridin Rahmatov uchun Xusayn Boyqaroni ijobiy xislatlarga boy, ziyoli podsho qiyofasida ko'rsatish asosiy vazifa edi. Obraz ijrosi

¹ Mehridin Rahmatov bilan bo'lgan suhbatdan.

² O'sha man'ba.

jarayonida, ayniqsa, aktyor podshohning taxt sohibi ekanini ta'kidlash bilan birga, o'z qadrini biladigan, ahdi va taxti mustahkamligiga ishonchi komil shoh sifatida ta'riflashga urinadi. Uning ahdi saltanat butunligini saqlash, mamlakatda adolatni barqaror qilish: ya'ni bema'ni urush va nizolarga chek qo'yish, xalqni ma'rifatli, bilimli qilish, ma'rifatni rivojlantirish qahramonning orzusi sifatida aktyorning diqqat markazida turadi. Aktyor ijrosidagi rollarning bir-birdan farqli tomoni shundaki, Mehridin Rahmatov sahna asarlaridagi obrazlar ustida juda jiddiy tarzda sinchkovlik bilan yondashishi bilan ustunligi seziladi.

Teatr aktyorlari yaratgan barcha davrlarga xos asarlardagi obrazlar talqini har birida o'ziga xos ijro etilgan. O'zbek Milliy akademik drama teatri respublikamizdagi otaxon teatlardan biri, demak shu nomni oqlash sahnalashtirilayotgan spektakllar sifatiga va aktyorlar ijro mahoratiga ham katta mas'uliyat yuklaydi. Teatrda bugungi kunda ustoz aktyorlar ijro qilgan bir qator asarlar qayta sahnalashtirilishi ham muvaffaqiyat keltirmoqda. Jumladan; 2010-yil teatr sahnasida rejissyor Turg'un Azizov postanovkasidagi (mual. Umarjon Ismoilov,) "Rustam" spektakli yangi davrda qayta shuhrat topdi.

*"Rustam" spektakli o'zbek teatri uchun yangi – yo'nalishini boshlab berdi desak, mubolag'a bo'lmas, chunki zamon qahramoni kim? degan savolga Rustam obrazi gavdalandi. Bu sahna asari qisqa vaqt ichida tomoshabinlar e'tiboriga tushib, eng ommabop spektaklga aylandi. "Rustam" asarini yetmish yetti yildan so'ng, qayta sahnada gavdalanishi barcha teatr ijodkorlarini to'liqlanib ijod qilishlariga, ich-ichidan g'urur bilan obrazlarini rejissyor kutganidan ham ortiqroq chiqarishga erishishlari fikrimiz dalilidir. "Sayfi Olimov sahnaga qo'ygan "Rustam" teatrda Abror Hidoyatov yonida kelajagi porloq fojaviy aktyor tug'ilayotganidan bashorat qiluvchi spektakl bo'lganligi bilan e'tiborlidir. Mazkur spektaklda bir vaqtning o'zida Rustam rolini sahnasahna ikki aktyor – A.Hidoyatov va Sh.Burhonov ijro etar, bu esa teatr faoliyatida hali ko'rilmagan tajriba edi. Shu sanadan boshlab, A.Hidoyatov yonida uning munosib shogirdi va izdoshi bo'y ko'rsatadi. Rustam rolini Shukur Burhonov va Abror Hidoyatov nafasiga hamohang, mos mahorat bilan ijro etadi"*³ – deydi professor T.Tursunov.

Mehridin Rahmatov "Rustam" obrazini aqlli fikrlab, uzoqni ko'zlab, qat'iy kirishgani

tomoshabinda ishonch tug'diradi. Ayniqsa, zamon zayli bilan boylar qo'lida, qullikda kun kechirib, oilasidan ajragan yosh yigitning ayanchli taqdiri aktyor tomonidan yuqori saviyada talqin etiladi. Mehridin Rahmatovning Rustami – og'ir bosiq, ota-ona mehridan erta uzoqlashgan, hatto singlisi borligini ham his qilolmagan, zolim boylarga qarshi kurashishda qo'rqmay ko'krak tiragan, sevgilisi uchun kurashadigan, haqiqiy o'zbek yigitini mardonavor ijro etadi. Sharm-hayosi o'zida bo'lgan o'zbek qizlarining islovotxonada kun kechirishlari rejissyor tomonidan muvaffaqiyatli tasvirlanadi. Rustam bilan singlisining uchrashuv sahnalarida aktyor ezilib, haqiqiy qalbdan his qiladi va qalbdan yig'laydi, ikkilanish, hadiksirash, yigit ko'nglida nimalarnidir sodir bo'lishiga sezgi bo'lgandek tuyuladi. Oxir-oqibatda o'z singlisi qarshisida ya'ni islovotxonaning eng go'zal va jozibali o'n gulidan bir guli ochilmagan bamisoli gulg'unchaga bexosdan qo'li tekkandek o'zini hech kechira olmaydi. Shu sababli, islovotxonadagi barcha qozi domla-yu, boylarni qattiq kinoya so'zlar ostida qoralaydi.

Mehridin Rahmatov yaratgan obraz o'z maqsadining mushkul muammolari girdobiga cho'mgan bir shaxs. U doimo o'zicha nimalarnidir muhokama qiladi, erk, ozodlik va haqiqat uchun kurashish lozimligini yon-atrofidagilarga uqtirmoqchi bo'ladi.

Spektaklning birinchi yarmidagi bu mashaq-

³ Tursunov T., XX asr o'zbek teatri tarixi, - T., 2009. 234-b.

qatli fikrlar kurashi asosli va o'rinlidir. Shunisi muhimki, Rustam obrazi mard, sadoqatli, teran fikrli, hayotning og'ir zarbalaridan, yo'qchilik va mashaqqatli mehnat taftida chinakam qahramon sifatida gavdalangan. U asar markazida turib, o'zining o'tkir nigohlari bilan, hayotga real va optimistik ruhda boqadi. Rustamda zo'r iroda mavjud, u zamonaning jirkanch tartiblariga qarshi isyon ko'tarar, matonat bilan ularni rad etar ekan, unda jo'shqinlik, samimiylik, kamtarlik va iliqlik kabi xislatlar ham borligini sezish mumkin.

Rustam hayotining birinchi bosqichi mehnat, kuzatuv va fikrlash davri bo'lsa, keyingi bosqichi rejalarni ishga solish, o'ziga o'xshagan qorni nonga to'ymaslarni birlashtirishga harakat va kurashdan iborat. Bu kurash katta jonbozlik hamda faollik talab etadi albatta. Ana shu hayot-mamot kurashi uchun, hech narsadan tap tortmaydigan qahramon tili bilan aytganda "yerga ursalar – ko'kka sapchaydigan, osmonga qo'l uzatsalar – yuragiga changal soladigan, boshini bechora mazlumlarning baxt-saodati va osoyishtaligiga" tikkan.

Mehridin Rahmatov o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishgani tomoshabin olqishi va zallarini to'ldirib o'tirishlaridan sezilgan. Qisqasi, rejissyor aktyorlar ansamblini o'ta did va mahorat bilan tanlashga erishgan.

Aktyor haqida gapirganimizda, beixtiyor ko'z o'ngimizda aktyor sahnada yaratgan mard va jasur Rustam obrazi uning shuhrat topishiga asosiy sabab bo'lganligini yana bir karra ta'kidlashimiz mumkin. Betakror obraz deyishimiz bejiz emas, zotan aktyor har bir ishonib topshirgan rolga atroflicha yondashib ijroda romantik kayfiyat, kuchli ichki temperamentni berishga, tashqi qiyofadagi o'tkirlikka, har bir his-tuyg'uni yorqin bo'yoqlar bilan bo'rttirishga erishgan.

Ustozlar izidan borib ijod qilish, ularning tajriba va an'analariga havas Mustaqillik yillarida uni san'atga olib kirgan azaliy orzu – "Rustam" rolining amalga oshirilishi bilan tarixiy sanaga aylantirdi.

Mehridin Rahmatov Rustamni o'z ishidan,

hayot tarzidan, mehnatidan mamnun va mag'rur odam sifatida sahnaga olib chiqadi. U o'sha davr kishisiga xos mard, ishiga sodiq va o'zi singarilarga jonini fido qilishga tayyor odam. U hamma sohada o'ziga hamroz, o'zi va ishlarini, qadrlaydigan narsalarini tushunadigan, ma'qullaydigan kishilarni istaydi, axtaradi. Ayniqsa, oilada, muhabbatda. Rol ijrosida Mehridin Rahmatov butun hislarini ifoda etish uchun o'zidagi bor imkoniyatini ishga soladi. Aktyor ijrosidagi Rustam ortiqcha his-hayajonlarga berilavermaydigan vazmin va bosiq shaxs. U ko'proq faylasuf va orzumand kimsani eslatadi. Lekin hayotga muhabbati cheksiz, mardona donishmandligi ham yaqqol sezilib turadi.

Mehridin Rahmatov yaratgan har bir obraz, avvalo, ma'naviy yuksaklik va axloqiy poklik mezonlari bilan ajralib turadi. U sahnada qahramonni shunchaki harakat qiluvchi personaj sifatida emas, balki muayyan g'oya, ruhiy izlanish va insoniy qadriyatlarining targ'botchisi sifatida talqin qiladi. Shu bois, uning ijrosidagi qahramonlar tomoshabin qalbiga faqat ta'sir o'tkazib qolmay, balki uni mushohadaga, ichki mulohazaga, o'z-o'zini baholashga undaydi.

Teatr san'atining ta'sir kuchi, avvalo, aktyor mahoratiga bog'liq. Rolni maromiga yetkazib, g'oyaviy yukni chuqur his etgan ijrogina spektakl muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, Mehridin Rahmatov ijrosi teatr jamoasining umumiy g'oyaviy-estetik qiyofasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. U sahnada obrazni nafaqat jismoniy harakat va nutq orqali, balki ichki drammatizm va ma'naviy kuch orqali tasvirlaydi.

Umuman olganda, har bir davrning eng yetuk aktyorlari, dramaturglari va rejissyorlari tarixga muhrlanadi. Ular yaratgan sahna asarlari muayyan zamon ruhini, xalqning orzu-intilishlari va ma'naviy izlanishlarini o'zida mujassam etadi. Ana shunday ijodkorlar qatorida Mehridin Rahmatov ham o'z talqini, o'z estetik qarashi va sermahsul faoliyati bilan zamonaviy o'zbek teatri taraqqiyotiga munosib hissa qo'shib kelmoqda.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Bayandiyev T., Ikromov. H., Ahmadjonova. M. O'zbek teatrida milliy g'oya talqini. – Toshkent, 2009. – 220 b.
2. Rizayev O. Nabi Rahimov. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1997. – 104 b.
3. Islomov T. Tarix va sahna. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1998. – 221 b.
4. Tursunov T. Sahna va zamon. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2007. – 276 b.
5. Tursunov T. XX asr o'zbek teatri tarixi. – Toshkent, 2009. – 252 b.